

Toplum Bilimleri Dergisi

Altı Aylık Hakemli Bilimsel Dergi

Cilt: 5 Sayı: 10

Temmuz - Aralık 2011

Ramazan UÇAR

Abdullah Cevdet'in Batı Medeniyeti ve Babillikleşme Anlayışı

Ali ÇETİN

Aristoteles'te ve İslam Mantıkçılarında Diyalektiğin Kullanımları

Recep ARDOĞAN

Kelamî Açıdan Gayri-Müslimlerle Dostluk
-Kur'an'da Nehye Konu Olan Dostluğun Psiko-Sosyal Sakıncaları-

Sinan YILMAZ

Türk Toplumunda Tuvalet Kültürü: Karabük Örneği

Aydın SELMAN & Ramazan UÇAR

Dini Tercihleri Anlama ve Açıklamaya Farklı Bir Yaklaşım:
Rasyonel Seçim Teorisi

Necmeddin ŞEKER

Sözlü İletimde Nebvî Metot Hz. Muhammed'in (as)
Konuşma Üslubu ve Adabı

Abdülkadir KIYAK

Eski Türk Kültüründe Taş-Kaya Kültürünün Elazığ'daki Yansımaları

Ali ÇETİN

Beş Sanat ve Öncüleri

Kamil SARITAŞ

Tabakat Eserlerinde İskender Afrodisi (Alexander of Aphrodisias)

Halil AYDINALP

Bir İrsan Nasıl İntihar Bombacısı Olur: İntihar Eylemlerinin Dinamikleri
Üzerine Bir Model Denemesi

Necmeddin ŞEKER (*)

SÖZLÜ İLETİŞİMDE NEBEVÎ METOT HZ. MUHAMMED'İN (AS) KONUŞMA ÜSLUBU VE ADABI

abstract

Muhammed's Style of Speech and His Propriety. Like all other prophets assigned to guide the human being, Muhammed used a strongly effective, reasonable and moderate style of speech both in his relationships with people and in his mission of advice. He always considered the position, situation and psychology of his audience during his speech. Since he had an advice-and-education-focused mission, he paid much attention to be gracious, soft and modest when he talked. He avoided not only extravagance and understatement but also empty and needless talk. In every circumstance, his style of speech and propriety took place under a divine supervision.

keywords: prophet, speech, style, propriety.

Giriş

İnsanoğlunu diğer varlıklardan farklı ve üstün kılan temel özelliklerden birisi konuşma vasfıdır. Bu vasıf insanın en önemli iletişim aracıdır. İnsanın kendini ifade etmesi ve diğer varlıklarla iletişim kurması ancak konuşma kabiliyetiyle mümkündür. Bu kabiliyet, bütün dillere hâkim olan ve bütün dillerin gücü elinde olan Allah'ın insanlara verdiği özel ve üstün yeteneklerden birisidir. İnsanlık tarihi kadar eski olan söz sanatı, tarihi süreçte insanlarla birlikte değişerek gelişmiş, olgunlaşmış ve önemini korumuştur.

Kutsal kitabımız, insana verilmiş varlık nimetinden hemen sonra bu konuyu vurgu yapar ve şöyle buyurur: "*Rahman (olan Allah) insanı yarattı ve ona beyanı (konuşmayı) öğretti.* (Bakara, 2/31.) Söz sanatının en muhteşem örneği olan Kur'an, güzel sözü, hoş meyvesi olan bir ağaca benzetirken¹ diğer taraftan sözün doğru, (Nisa, 4/9; Ahzâb, 33/70-71.) güzel, (Bakara, 83; 4/Nisa, 4.) yumuşak ve ruhlara işleyecek şekilde tesirli olması gereği üzerinde durmuştur. (Taha, 20/44; İsra, 17/28.)

Hitabetin söyleyene, dinleyene, ortama, zamana, mekâna, hatta konuşanın ses tonundan jest ve mimiklerine kadar kazanacağı anlam ve dinleyenler üzerinde bırakacağı etki oldukça önemlidir. Konuşmada asıl maksat onun yararlı ve eğitici - öğretici olmasıdır. Bu amacı taşımayan konuşmalar, boş ve zararlı konuşmalar olarak nitelendirilir. İslam terbiye geleneğinde mümkün olduğu kadar hayırlı ve yararlı söz söylenmesi, aksi halde susulması istenmiştir. Bir hadiste Hz. Peygamber (as) şöyle buyurur: "...ya hayır konuş veya sus." (Buhari, Edeb, 31, 85). Konuşmanın amacına uygun olması ve istenen sonucu vermesi için ortamın iyi belirlenmesi ve şartların doğru oluşturulması gerekir. Zira zeminiz ve zamansız konuşmalar, hem adaba aykırılık teşkil eder, hem de kişiye zarar verir. Diğer taraftan konuşma organı olan dile sahip çıkmak, insanın birçok ayıbını ve kusurunu da örtmek demektir. Bu zararlardan ve kusurlardan korunmak için Yüce Allah "...İnsanlarla güzel konuşun" (Bakara, 2/83.) buyurarak konuşmanın en temel vasfını ortaya koymuştur. Kur'an'ın tavsiye ettiği güzel konuşmadan iyi ve yararlı bir sonuç elde etmek için zaman, zemin, üslup, akıcılık, sadelik ve tesir gibi hususların özenle gözetilmesi gerekir. Zira kimin, kime, hangi makamda ve hangi maksatla ne söylediği çok önemlidir.

Peygamberlik görevinde tebliğin ve irşadın mükemmel olarak gerçekleşmesi için konuşma faktörünün ne kadar önemli bir unsur olduğu bilinmektedir. Hz. Musa'nın (as) "*Rabbim! Göğsümü genişlet, işimi kolaylaştır, dilimdeki düğümü çöz ki sözümü iyi anlansınlar*" (Taha, 20/25-27.) şeklinde yaptığı dua ve "*Ey Musa! İstediyin sana verilmiştir*" (Taha, 20/36.) şeklinde Allah tarafından bu talebinin kabul edilmiş olması ve O'na "*Kelimullah*" denmesi (Müslim, İman, 322) sözün tebliğ ve iletişimdeki yeri açısından anlamlıdır. Diğer taraftan sesine dağların ve kuşların eşlik ettiği Hz. Davud'a (as) hikmet ve fesahatin verilmiş olması (Sâd, 38/20.) bundan dolayı da hitabette etkileyici bir özelliğe sahip ol-

ması (Enbiya, 21/79; Sebe, 34/10.) dil unsurunun nübüvvet müessesesinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Lokman (as) oğluna vasiyette bulunurken "(Yavrucuğum)! Yürüyüşünde tabii ol ve sesini alçalt. Unutma ki seslerin en çirkini merkep sesidir" (Lokman, 31/19.) buyurarak konuşmadaki tevazuya ve ses tonunun ayarına dikkat çeker. İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in " *Ben Arab'ın en fasihiyim...*" buyurması (Suyûtî, 1981: I, 413) da güzel ve edebî konuşmanın tebliğdeki önemini ortaya koymaktadır.

En temel görevleri tebliğ olan bütün peygamberlerde aranan özelliklerden birisi hitabettir. Çünkü Peygamberler Allah'tan gelen emir ve yasakları tebliğ ve tebyin vazifesi ile görevlendirilmişlerdir. (Tirmizi, Tefsir, Sure 66.) Bu da yerinde ve zamanında, açık, doğru ve anlaşılır bir konuşma üslubu ile mümkündür. Konuşma kabiliyetinde eksiklik veya yanlışlık bulunan bir kimsenin bu kutsal görevi ifa etmesi mümkün değildir. Allah tarafından görevlendirilen bütün peygamberlerin bu donanımla gönderilmiş olmaları bunu göstermektedir.

Hz. Muhammed (as) özelinde konuyu incelediğimizde Onun her alanda olduğu gibi bu hususta da ümmetine ve insanlığa zengin bir miras bıraktığını görüyoruz. Nübüvvetin en önemli sorumluluk alanı olan tebliğ görevini fiilleri, halleri ve davranışları yanında sözleri ile de yerine getiren Hz. Peygamber (as) bunu eksiksiz bir şekilde, mükemmel bir model olarak yerine getirmiştir. Çünkü O, "*Resule düşen ancak tebliğdir*" (Maide, 5/99) ayetinde buyrulduğu üzere mübelliğ olduğu gibi "*Ben muallim olarak gönderildim*" (İbn Mace, Mukaddime, 17) hadisinde ifade edildiği üzere aynı zamanda bir eğitimcidir. Peygamberimiz, "*Rabbim beni en güzel şekilde eğitti* (Aclûnî, I, 70) hadisinden de anlaşıldığı üzere ilahî terbiye ile eğitilmiş, Kur'an'ın ifadesiyle "*kendisine vahyedilenin dışında heva ve hevesinden asla konuşmamıştır*". (Necm,53/3-4) Kendisi yemin ederek ağzından haktan başka hiçbir söz çıkmadığını ifade etmiştir. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 158,162,192; Ebu Davud, İlim, 3; Darimî, Mukaddime, 43.) O'ndan bize intikal eden ne kadar söz ve davranış varsa ümmeti için örnektir. Diğer taraftan "*Ben cevâmi'ul kelim² olarak gönderildim* (Buhari, Cihad,122, Ta'bir, 22, İ'tisam, 1; Müslim, Eşribe, 71.) buyurarak az sözle çok mana ifade ettiğini veciz bir şekilde dile getirmiştir. Fesahat ve belağatın en ince detaylarını onun sözlerinde bulmak mümkündür.³ Onun ifadelerinde eksiklik ve fazlalık yoktur. Kelamında ne cimrilik yapmış, ne de israfa kaçmıştır. Konuşmalarında muhatabın seviyesini ve durumunu her zaman gözetmiştir. (Kazan, 2005, 74-75.) En üzgün ve kırgın zamanlarında bile konuşmalarında itidal ve istikametten ayrılmamış, ifrat ve tefrite düşmemiştir. Eylemlerinde olduğu gibi söylemlerinde de denge peygamberi olduğunu ve "*mu'tedil bir ümmet*" (Bakara, 2/143.) oluşturmak istediğini gösteren Peygamberimiz (as), bu özelliği ile de düşmanlarının bile tasdik etmek zorunda kaldıkları bir fazilet örneği sergilemiştir.

İbn Esîr Peygamberimizin (as) konuşma tarzı hakkında şunları söyler:

O, dil yönünden Arab'ın en fasihi, beyan bakımından en açık sözlüsü, ifade açısından en tatlı konuşanı, lehçe olarak en anlaşılır olanı, delil yönünden en kuvvetlisidir. Konuşmanın zamanını ve yerini en iyi ayarlayan, doğruluk ve sağlamlıkta en mükemmel olandır. Onun konuşmaları semavî bir lütuf, rabbanî bir inayet ve ruhanî bir murakabe iledir. ("t.y." 4)

Hz. Peygamber'in (as) konuşma üslubu konusunda el- Cahız ise şu değerlendirmeyi yapar:

Hz. Peygamberin (as) sözü sayıca kelimeleri az, manaları çok ve yapmaktan uzak idi. O, fasih konuşmak için ağzını eğerek bükerek ediplik yapmak isteyenleri kınamış, çalım satarak konuşmak isteyenleri bundan vazgeçirmeye çalışmıştır. Bu konudaki bir rivayette şöyle buyrulur: Büyüklenerek boğazdan konuşan, sözde ve işte aşırı olanlar helak oldular. (Müslim, İlim, 7.) Sözü uzatmak gerektiğinde uzatmış, kısa olması gerektiği yerde kısa tutmuştur. Herkesin bilmediği garip kelimeleri kullanmaya rağbet etmemiştir. Değersiz sözlerden yüz çevirmiş, hikmetten başka bir şey konuşmamıştır. Allah onun sözüne sevimlilik vermiş, sözleri herkes tarafından kabul görmüş ve beğenilmiştir. Sözlerinde hem heybet hem de tatlılığı ifade edebilmiştir. Aynı zamanda sözünü anlamsız tekrardan müstağni kalacak, dinleyenin de sözünü tekrar ettirmeye pek az ihtiyaç hissettirecek kadar az lafızla güzel anlatmayı başarmıştır. Sözünde cümle düşüklüğü olmamış, delillere dayanarak konuşmuş, veciz sözlerle uzun hitabelerde bulunanlardan daha güzel konuşmuştur. Mantıksız delil getirmemiş, haksız başarı elde etmek istememiştir. Hile ve oyunlarla hasmına galip gelmemiştir. Konuşmalarında ne ağırdan almış ne de acele etmiştir. Ne çok konuşmuş ne de hepten sükût etmiştir. Onun sözü kadar kapsamlı, faydalı, ölçülü, düzgün, hoş, tatlı, arzu ve isteğe daha uygun daha yerinde telaffuzu daha kolay, manası ve mefhumu daha açık ve fasihi bir sözü insanlar işitmemiştir. (1975: II, 16-18)

İnsanoğlu en çok muhtaç olduğu iletişim gereksinimini ağırlıklı olarak konuşma yeteneği ile gerçekleştirmektedir. Gerek günlük iletişim ihtiyaçlarının karşılanması için bütün insanların ve meslekleri konuşmaya dayalı olan kimse-lerin etkili ve verimli konuşma metotlarını bilmeye daha fazla ihtiyaçları vardır. Bu konuda da en mükemmel model Hz. Peygamberdir. (as) (Macit, 2006.) Bu çalışmada Hz. Peygamberin (as) hem insanî ilişkilerinde hem de tebliğ vazifesinde kullandığı en temel ve en etkili araç olan dil unsuru üzerinde durmaya çalışılacaktır. O'nun insanlarla olan münasebetlerinde kullandığı üslup, gözettiği seviye, oluşturduğu ortam ve belirlediği tutum konusundaki metodu ile ilgili söylemlerinden ve eylemlerinden örnekler verilmektedir

Birçok farklı şekilde tasnif edilmesi mümkün olan Nebevî konuşma adabını ve metodunu şu alt başlıklarla ortaya koymaya çalışacağız:

- Cevamiu'l Kelim Olması,
- İsraf-ı Kelamdan Kaçınması,
- Muhatabın Seviyesini Gözetmesi,

İfrat ve Tefritten Uzak durması,
Açık ve Anlaşılır Konuşması,
Üslubunun Akıcı ve Etkileyici Olması,
Konuşmalarında Güler Yüzlü ve Samimi davranması,
Beden Dilini Kullanması,
Makam ve Mevkii Gözetmesi,
Nezaket Kurallarına Riayet Etmesi.

1. Cevamiu'l Kelim Olması:

Cevamiu'l Kelim; az lafızla çok mana ifade eden sözler anlamına gelir. (İbnu'l-Esîr, "t.y." I, 295) İslam literatüründe zamanla kavramsal bir muhteva kazanan bu ifade "*bana cevamiu'l-kelim verildi*" (Buhârî, Ta'bîr, 11, 22, Cihad, 122, İ'tisam,1; Müslim, Eşribe, 71.) hadisinde anlamını bulduğu üzere bizzat Hz. Peygamber (as) tarafından dillendirilmiştir. Diğer taraftan Hz. Peygamber (as), "*Dikkat ediniz bana Kur'anla⁴ birlikte onun bir misli verildi*" (Ebu Davud, Sünnet, 6; Müslim, İmaret, 33; Tirmizi, İlim, 10.) hadisinde de belirtildiği gibi ilâhî bir mevhibe olarak kendisine verilmiş olan fesâhat ve belâğat kabiliyetleri (Cahız, 1975: II, 16-18; İbnu'l-Esîr, "t.y." I, 295) sayesinde manaların derinliğine nüfuz etmiş, ümmetine vermek istediği mesajları kısa, veciz ve hikmetli sözlerle anlatmıştır.

Cevamiu'l kelim olan hadisler, az lafızla çok mana ifade etmeleri bakımından vecize özelliği taşırlar. Bu konudaki hadislerin muhtevaları da -hayata dair her alanla ilgili örnekler (Uzun, 2008: 42-51) bulunmakla beraber- ağırlıklı olarak dinî ve ahlakî konulardır (Kazan, 2005: 100.) Bu tür hadislerdeki anlam zenginliği, ana kaynağımız Kur'an'dan sonra hüküm çıkarma açısından önemli bir boşluğu doldurmaktadır. "*Sözün uzunluğu kısalığındadır*" ifadesinde anlamını bulan bu veciz anlatım tarzı Hz. Peygamber'in (as) yaşadığı Arap toplumunda oldukça ileri safhada idi. Az sözle çok mana ifade etmek onlar için önemli bir argümandı. Dolayısıyla O'nun da tebliğ ve irşat vazifesini gerçekleştirebilmesi için bu veciz, kısa ve özlü konuşma üslubunu pürüzsüz ve düzgün bir şekilde kullanması kaçınılmaz bir zaruretti. Ümmi olmasına rağmen, beyanında mu'cizelik bulunan Kur'an'a (Kur'an'ı Mu'cizu'l- Beyan) muhatap olması, "*ben Arabın en fasihiyim*" buyurması, (Suyutî, 1981: I, 413) belâğat ve fesahatı fevkalade yerinde kullanması, kendisinde bulunan bu özelliklerin Allah vergisi olduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber'in (as) sıkça kullandığı bu tür hadisler hem ezberlenmesi kolay hem de çeşitli yorumlara açık bir özelliğe sahiptir. Mesela cevamiu'l-kelim özelliği taşıyan mütevatir haberlerden birisi olan "*ameller ancak niyetlere göredir*" hadisi (Buhârî, Bed'ü'l-Vahy, 1; Müslim, İmâre, 155.) anlam ve kapsam genişliği itibarıyla birçok hadis kitabında ilk sırada zikredilmiş, aynı zamanda çok sayıda fikhî konuda delil olarak kullanılmıştır. Sadece bu hadis bile Hz.

Peygamber'in (as) sözlerindeki kuşatıcılığı ve muhteva zenginliğini göstermesi bakımından yeterlidir. (Uzun, 2005, 72-73.)

Örnek olması bakımından cevamiu'l kelîm özelliği taşıyan birkaç misal daha vermek istiyoruz:

- 1- *Din nasihattir/samimiyetten ibarettir.* (Müslim, İmân, 95; Buhârî, Edeb, 35.)
- 2- *Kişinin kendini ilgilendirmeyen gereksiz şeyi terk etmesi Müslümanlığının güzelliğindedir.* (Tirmizî, Zühd, 11; İbn Mâce, Fiten, 12.)
- 3- *Allah'a iman ettim de, sonra dosdoğru ol.* (Müslim, İmân, 62; Ebû Dâvud, Salât, 32.)
- 4- *Kişi sevdiğiyle beraberdir.* (Buhârî, Edeb, 96; Müslim, Birr, 165.)
- 5- *Utanmazsan istediğini yap.* (Buhârî, Enbiyâ, 54; Edeb, 78; Ebû Dâvud, Edeb, 6.)
- 6- *Sarhoşluk veren her şey haramdır.* (İbn Mace, Eşribe, 9.)
- 7- *Hayâ imandandır.* (Ebu Davud, Edeb, 6; Nesai, İman, 27.)
- 8- *Müslüman, elinden ve dilinden Müslümanların selamette kaldığı (güvende olduğu) kimsedir.* (Müslim, İman, 64; Darimî, Rikak, 8.)
- 9- *Merhamet etmeyene merhamet edilmez.* (Buhârî, Edeb, 18; Tirmizî, Birr, 12.)
- 10- *"İslam beş şey üzere bina olunmuştur. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in (as) Allah'ın Resulü olduğuna şahadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacctemek, Ramazan orucunu tutmak.* (Buhari, İman, 1, 2; Müslim, İman, 19-22; Tirmizi, İman, 3; Nesai, İman, 13.)
- 11- *"Sizi neden men ettiysem ondan kaçınınız, neyi de emrettiysem, gücünüzün yettiği oranda onu yerine getiriniz..."* (Buhârî, İ'tisam, 3.)

Anlam ve içerik bakımından her birisi müstakil bir çalışmayı gerektirecek kadar zengin olan bu tür hadisler,⁵ ümmî bir zatın karihasının eseri olmanın ötesinde ilahî bir mevhibenin ürünüdür. Yukarıda zikrettiğimiz "*Dikkat ediniz bana Kur'anla birlikte onun bir misli verildi*" (Ebu Davud, Sünnet, 6; Müslim, İmaret, 33; Tirmizi, İlim, 10.) hadisi de bunu desteklemektedir.

Netice olarak şunu söylemek mümkündür: Hz. Peygamber (as) tebliğ görevi başta olmak üzere her türlü iletişimde anlaşılması, ezberlenmesi, yorumlanması ve hayata aktarılması kolay olan ve az sözle çok mana ifade eden bir üslup kullanmıştır.

2. İsrâf-ı Kelamdan Kaçınması:

İsrâf, saçıp savurmak, yerli yersiz harcamak, eldeki nimetin değerini bilmeden sarf etmek demektir. Savurganlık aklen olduğu gibi, dinen de zararlı ka-

bul edilmiştir. Her konuda olduğu gibi konuşma adabında da israf Hz. Peygamber (as) tarafından hoş karşılanmamıştır. Zira Onun hayatına ve konuşmalarına baktığımızda lüzumsuz, anlamsız ve boş bir tek söz yoktur.

Hz. Peygamber'in (as) konuşmalarında iktisadı gözetmesi, boş ve faydasız sözlerden Allah'a sığınması (Ebu Davud, Salât,367; İbn Mace, Fedailu'l Kur'an, 18.) bu konudaki hassasiyetini ifade etmektedir. Diğer taraftan çok sözde yanlışın da çok olabileceğini belirtmiştir. (Müslim, Mukaddime, 5) Ayrıca her sözün sorumluluk gerektirdiğini söylemesi (Buhari, Eyman, 1; Müslim, İman, 202) ve diline sahip olan kimseye cennetin vaat edildiğini müjdelemesi (Buhari, Rikak, 23.) gibi hususlar O'nun söz israfına karşı ne kadar duyarlı olduğunu göstermektedir. Bir hadiste *"İnsanoğlunun her sözü aleyhinedir. Ancak iyiliği emretmek, kötülüğü nehy etmek veya Allah'ı zikretmek müstesnadır."* buyurarak (Tirmizi, Zühd, 63.) konuşmalarda hayırlı ve yararlı sözler sarfetmeyi tavsiye etmiş, kişinin aleyhine olabilecek sözlerden de kaçınmayı öğütlemiştir. Bir başka rivayette de *"Allah resulü (as) dedikodudan ve (lüzumsuz) çok soru sormaktan men ederdî"* (Müslim, Akdiye, 10; Malik, Muvatta, Kelam, 20.) buyrulurken boş ve lüzumsuz soru sorma yasaklandığı gibi dedikodu da yasaklanmıştır. Eğer bu tür konuşmalar Müslümanları çekiştirmek ve aleyhlerinde konuşmak tarzında olursa, bunun günah boyutu da vardır. Kur'an, boş sözle meşguliyeti fiske ve dalalet olarak nitelendirir. Bir ayette bu konuda şöyle buyrulur: *"İnsanlardan öylesi var ki, herhangi bir ilmî delile dayanmadan Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lafı satın alır. İşte onlara rüsvay edici bir azap vardır."* (Lokman, 31/6.) Dolayısıyla ya hayırlı şey konuşulmalı veya susulmalıdır. Çünkü bir hadiste *"Allah'a ve Ahiret Gününe iman eden kimse ya sözün mutlaka hayırlısını söylesin, ya da sussun"* (Buhârî, Edeb, 31.) buyrulmaktadır. Boş ve lüzumsuz konuşma cemiyetin ahlâkını bozan, toplumu fitne ve fesada götüren zararlı bir ahlakıdır. Bir başka hadiste: *"Allah'ı anmaksızın sözü çok uzatarak çirkinleştirmeyin. Zira Allah'ı anmaksızın çokça konuşma kalp katılığına sebeptir."* (Tirmizî, Zühd, 62, Muvatta, Kelam 8.) buyrulurken içinde Allah rızasının bulunmadığı konuşmaların lüzumsuz yere uzatılmasının hem çirkin olduğu hem de kalbi katılaştırdığı vurgulanmaktadır.

Konuşabilme melekesi insana mahsus kıymetli bir nimettir. Diğer canlılara verilmeyen ifade nimetini insana veren Allah, o nimetin nasıl kullanılması gerektiğini de öğretmiştir. *"Mü'min, elinden ve dilinden Müslümanların güvende olduğu kimsedir."* (Buhari, İman, 3, 4, 5; Müslim, İman, 14; Nesai, İman, 11) hadisinden de anlaşıldığı üzere İslam'da insanın elinden, dilinden, gözünden ve kulağından, hatta kalbinden ve hayalinden geçen her türlü fiil veya tasavvurun disiplin altına alınması tavsiye edilmiştir. Kur'an olgun müminlerin vasıflarından bahsederken *"O mü'minler ki boş söz ve işlerden yüz çevirirler"* buyurur. (Mü'minin, 23/3.) Bütün bunlar gösteriyor ki insanın hiçbir davranışı ölçüsüz ve başıboş bırakılmamıştır.

Kişinin diline sahip olması ve ölçülü konuşması konusunda Hz. Peygamberden (as) pek çok hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan bazıları şu mealdedir:

“İki çeneniz arası ile iki ağız arasını koruyacağınıza garanti veriniz ben de size Cennet garantisini vereyim.” (Buhari, Rikak, 23.) *“Allah’a ve ahiret gününe inanan komşusuna ikram etsin, misafirine ikram etsin. Ya hayır söylesin yahut sussun”* (Buhari, Edeb, 31, 85 Rikak, 23; Müslim, İman, 74; Tirmizi, Kıyamet, 50, Lukata, 14; Ebu Davud, Edeb, 123.) *“Kendisini (doğrudan) ilgilendirmeyen lüzumsuz şeyi terk etmesi, kişinin Müslümanlığının güzelliğindedir.”* (Tirmizî, Zühd, 11.)

Bu hadislere göre diline sahip olmak, yararlı ve hayırlı şeyleri konuşmak ve lüzumsuz sözlerden uzak durmak, hem güvenilir bir insan olmanın hem de cennetin yolunu açmanın ön koşulu olarak sayılmıştır. Bu yönüyle Müslümanlığın değeri, faydalı olmayan şeyleri terk etmesi ve istikamet üzere hareket etmesi ile ortaya çıkacaktır. Kişiyi ilgilendirmeyen hususların başında dilini boş sözlerden koruması gelir. Kısaca kişi hayırlı, faydalı ve lüzumlu olanı konuşmalı, boş ve abes sözlerden kaçınmalıdır.⁶

3. Muhatabın Seviyesini Gözetmesi:

Her insan fizyolojik olarak farklı yaratıldığı gibi psikolojik olarak da farklı karakter yapısına sahiptir. Kişinin aldığı eğitim ve yetiştiği çevre de bunda önemli rol oynar. Bunun yanında zamana ve şartlara bağlı olarak kişinin âlemi de değişkenlik gösterebilir. Bu hususlar, insanlarla muhatap olurken göz önünde bulundurulması gereken bireysel özellikleridir. Bu durumları bilen Peygamberimiz (as) insanlarla olan ilişkilerinde kişisel farklılıkları ve içinde buldukları şartları hesaba katarak muhatap olmuştur. Hz. Peygamber (as) konuşurken zaman ve zemini kollayarak muhatabın konumunu ve ruh halini gözetmiştir. O, dinleyici kitlenin durumuna göre tane tane konuşmuş, çoğu zaman söyleyeceklerini üç kere tekrar ederek muhatabın kavramasını, hatta ezberlemesini sağlamıştır. (Müslim, Zühd, 71; Tirmizi, Menakıb, 9.) Konuşmalarında muhatabın yaşını, kültürünü, eğitim seviyesini, sosyal statüsünü ve cinsiyetini göz önünde bulundurduğu gibi, psikolojisini de gözetmiştir. Buna işaret eden bir rivayette şöyle buyrulur: *“İnsanlarla akli seviyelerine göre konuşmakla emrolunduk.”* (Buhârî, Edeb, 34; Ebu Davud, Edeb, 20) Diğer taraftan önde gelen bir kısım sahabeler ile konuştuğu hususları, bir bedevî ile konuşmamıştır. (Müslim, Selam, 1, Mesacid, 33; Buhari, Megazi, 70.) Üslubunda da buna riayet ettiğini görüyoruz. Yaşlı bir kadınla konuşurken kullandığı konuşma üslubu ile küçük bir çocukla muhatap olduğunda kullandığı tavır ve tarz farklı olmuştur. Mesela çocuklarla iletişim kurarken onları devesine bindirmesi, öpmesi, şaka yapması ve bazen onlara su püskürtmesi onların seviyesine nasıl indiğini göstermektedir. (Buhari, Edeb, 17, İlim, 18, Daa’vât, 30; Tirmizi, Sıfatu’l Kıyame, 59.) Konuşmalarında muhatapların duygularını ve heyecanlarını da göz önüne almış, konuşacağı dili

ve mevzunun muhtevasını ona göre belirlemiştir. O bu hususta hem dinleyici kitlenin psikolojisini hem de ferdî olarak taşıdıkları his ve heyecanları göz önünde bulundurmıştır. Mesela: Bir gün Hz. Peygamber (as)in huzuruna zina yapmak için izin isteyen bir genç gelmişti. Orada bulunanlar şiddetle tepki verdikleri halde Hz. Peygamber (as) o genci yanına oturtarak önce onu sakinleştirmiş sonra da kulağına şefkatli bir ses tonuyla “*annenle zina yapılmasını istermisin? diye sordu. Genç adam: “Hayır istemem ey Allahın Resulü” dedi. Hz. Peygamber (as): “Diğer insanlar da anneleriyle zina yapılmasını istemezler”* buyurdu. Aynı soruyu kızı, kız kardeşi, halası ve teyzesi için tekrarladı. Bu gençten aynı cevapları alan Allah Resulü ona aynı hüküm cümlesini her seferinde tekrarladı. Daha sonra iffet ve kıskançlık hislerine hitap ettiği bu gencin göğsüne elini koyup ona dua etti. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 256.257.)

Sosyal hayatın içinde olan Peygamberimiz (as) toplumdaki değişik tabakalarla olan ilişkilerinde gerekli duyarlılıkları her zaman gözetmiştir. Mesela, kabile reisleri için kullandığı dil ile pazarda karşılaştığı insanlar için kullandığı dil aynı olmamıştır. Birincilere diplomatik bir üslupla hitap ederken (Müslim, Cihad, 59.) diğerlerine daha sade ve onların anlayacağı bir dil ile hitap etmiştir. Diğer taraftan da bir bedevî ile konuşurken onun anlayacağı bir söylem kullanmıştır. Örneğin: *Bir bedevî mescidin bir köşesine bevl eder, oradakiler onu bundan men etmek için azarlamaya başlayınca Hz. Peygamber (as) devreye girerek onu bırakmalarını söyler. Daha sonra bir kova su isteyip orayı temizletir ve “ben kolaylaştırmak için gönderildim, zorlaştırmak için değil”* buyurur. *Arkasından da Bedeviyi çağırıp “bu mescitler bevl ve abdest için uygun yerler değildir. Mescitler Allah’ı zikretmek, namaz kılma ve Kur’an okuma yerleridir” uyarısında bulunur.* (Buhari, Vudû, 61; Müslim, Taharet, 100.)

Hülasa, bir konuşmada muhatapların anlayış, kavrayış ve kültür seviyelerinin gözetilmesi önemlidir. (Hoşab, 2008: 67) Hz. Peygamber (as) “*en zayıf olanınıza göre hareket ediniz*” derken (Buhari, İlim, 4, Edeb, 34) konuşma üslubunu bunun dışında tutmamıştır. O, insanların anlayabileceği seviyeye göre davranmayı tavsiye ederken (Buhârî Edeb 34; Ebu Davud, Edeb, 20.) kendisi de bunu itinayla gözetmiştir. (Buhari, İlim, 49) Hz. Peygamberin (as) bu konudaki örnekliği göz önünde bulundurularak şu hususa dikkat edilmelidir: Konuşmalar dinleyen kişilerin seviyesinde olmalı, ta ki hem konuşmacı anlatmak istediklerini anlatabilsin, hem de dinleyenler verilmek istenen mesajı daha kolay alabilsinler.

4. İfrat ve Tefritten Kaçınması

Aşırılık anlamına gelen ifrat ve tefrit, İslâm’ın onaylamadığı bir durumdur. (Bakara, 2/143.) Bu yaklaşım tarzı aynı zamanda insan fitratına da aykırıdır. Aşırılık sadece konuşma konusunda değil, dinî olsun dünyevî olsun bütün alanlarda yasaklanmıştır. Hem konuşanı hem de dinleyenleri olumsuz etkileyen bir

yaklaşım tarzı olan ifrat ve tefrit, konuşma üslubunda ve adabında da etkili ve yararlı bir metot değildir. Hz. Peygamber (as) her fırsatta ümmetini aşırılıktan kaçınma konusunda uyarmıştır. Mesela: “Sözde ve işte aşırı gidenler helak oldu” (Müslim, İlim,7.) buyurarak aşırılığın helâket sebebi olabileceğini ifade etmiştir. Diğer taraftan Hz. Ayşe, Peygamberimizin, (as) mümkün olduğu kadar kolay ve vasat olanı tercih ve tavsiye ettiğini naklederek (Müslim, Cihad, 4; Ebu Davud, Edeb, 17.) O’nun bu husustaki duyarlılığına vurgu yapmıştır.

Hz. Peygamber (as) sohbetlerinde sözü çok uzatmadığı gibi eksik de bırakmamıştır. Ses tonunu aşırı yükseltmediği gibi duyulmayacak kadar kısık da tutmamıştır. Diğer taraftan anlatmak istediğini anlaşılmayacak kadar müphem ve kapalı ifade etmediği gibi maksadın dışına taşacak kadar fazla söz de söylememiştir. Dinleyenlerin seviyesine göre açık, anlaşılır ve ihtiyaç kadar konuşmuştur. Onu dinleyenler asla dinlemekten usanmamışlardır. (Cahız, 1975: II, 16-18.)

Özetle konuşma üslubunda aşırı gitmek; teenniye, vasatı, yumuşaklığı ve kolaylığı tavsiye eden ve fıtrata aykırı her türlü tavır ve tutumu yasaklayan İslam’ın ruhuna aykırı bir davranış biçimidir. Tebliğde, irşatta ve diğer bütün insanî münasebetlerde Hz. Peygamber (as) aşırılıktan kaçınarak orta yolu tercih ve tavsiye etmiştir.

5. Açık ve Anlaşılır Konuşması:

Açık ve anlaşılır konuşma, eğitimin ve iletişimin en temel karakteridir. Kur’anda sıkça tekrarlanan “tebyin” Allah’ın peygamberlere yüklediği önemli bir misyondur. Mesela: “(O peygamberleri) apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur’an’ı indirdik.” (Nahl, 16/44.) ayeti bu durumu açık bir şekilde anlatmaktadır. Diğer bir ayette de şöyle buyrulur: “Ey Peygamber! Rabbi’nden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Allah, hakikati inkâr eden insanları doğru yola iletmez.” (Maide, 5/67) Bütün hak dinlerde olduğu gibi İslam’ın tebliğinde ve İslam ümmetinin teşekkülünde de Hz. Peygamber’in (as) kullandığı dil ve üsluptaki açıklık ve anlaşılabilirlik son derece önemli bir fonksiyon icra etmiştir. Aksi takdirde tebliğ vazifesi hakkıyla ifa edilmiş olmayacaktı. (Ali İmran, 3/159) Zira insanların anlamakta zorlandıkları bir tebliğ, anlamsız olurdu.

Hz. Muhammed’in hem tebliğde hem de günlük konuşmalarında kullandığı dil akılları ikna ve kalpleri tatmin edecek derecede açık, sade ve muhkem olmuştur. Kendisine sorulan sorulara cevap verirken oldukça anlaşılır bir üslup kullanmış, sorunun cevabını etraflı bir şekilde izah ederek kapalı bir husus bırakmamıştır. İfadelerindeki açıklık ve sadelik ile ilgili olarak Hz. Ayşe şöyle der: “Allah Resulü konuşurken, eğer biri çıkıp kelimeleri saymak istese sayardı.

(Buhari, Menakıb, 23; Müslim, Zühd, 71; Tirmizi, Menakıb, 20.) Kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplarda açıklayıcı bilgiler vermiş ve ikna edici deliller kullanmıştır. Fazla söz söylemediği gibi, söylenmesi icap eden hiçbir hususu da eksik bırakmamıştır. Sahabe, O'nun konuşmalarının her dinleyenin rahatlıkla anlayabileceği şekilde açık olduğunu ifade eder. (Ebu Davud, Edeb, 18.) Öyle ki değişik kabilelere ait farklı lehçeleri rahatlıkla kullandığı görülmektedir. Bu konuda Hz. Ali'den nakledilen bir rivayette Hz. Peygamber (as) Beni Nadr kabilesinden gelen bir elçi ile görüşürken elçi Hz. Peygamber'e (as) *"Ya Rasulallah! Biz tek babanın çocuklarıyız. Oysa sen bizim çoğunu anlamadığımız kabilelerin lehçeleriyle konuşuyorsun dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (as) "Rabbim beni en güzel şekilde edeplendirdi"* buyurmuştur. (İbn Esir, t.y. I, 4) Görülüyor ki Hz Peygamber kabile farklılıklarına rağmen her kavmin dilini konuşmuş ve onların söylediklerini de rahatlıkla anlamıştır. Bu hususu destekleyen bir hadiste şöyle buyurmuştur: *" Ben insanların akıl seviyelerine göre konuşmakla emrolundum."* (İbn Esir, "t.y" I, 5)

Tarihten günümüze açık ve anlaşılır bir üslupla yapılan konuşmaların gerek lafız, gerekse mana olarak doğurduğu etkili sonuçlar bireysel, toplumsal ve küresel bağlamda kayda değer neticeler meydana getirmiştir. Dinî, hukukî, siyasi, sosyal ve kültürel etkileşimlerde söz sanatının önemi apaçık ortadadır. Dolayısıyla bu konuda da Hz. Peygamberin (as) üslubunu ve anlatım tarzını örnek almaya ihtiyaç vardır.

6. Üslubunun Akıcı ve Etkileyici Olması:

Muhatabı veya muhatap kitleyi etkilemede önemli rol oynayan akıcılık ve etkileycilik tesirli bir hitabet üslubudur. Hz Peygamber de sözün fert ve toplum üzerindeki etkisini çok iyi bildiği için tebliğ vazifesinde ve buna bağlı olarak insanî münasebetlerinde etkili konuşmayı tercih etmiştir. *"Sözün bir kısmında sihir gibi te'sir vardır"* (Müslim, Cuma, 47; Buhari, Tıb, 51; Malik, Muvatta, Kalam, 7.) hadisi O'nun bu hususa verdiği önemi ifade etmektedir. Bu hadisteki beyandan maksadın belîğ konuşma, sihirden kastedilenin de etkileycilik olduğu bilinmektedir. (İbn Esîr, "t.y." I, 174.)

Peygamberimizin (as) ruhlara ve kalplere nüfuz edecek derecede etkileyici olan anlatım tarzından dolayı O'nu dinleyenler aldıkları manevi hazzın ve zevkin etkisiyle başlarının üstünden kuş uça bunu fark etmeyecek derecede dikkatli olmuşlardır. (Tirmizi, Edeb, 72, Menakıb, 9; Ebu Davud, Edeb, 18.) Gerek sesindeki ve soluğundaki manevi tesir gerekse seçtiği ifadelerdeki edebî üslup ve onun sohbetinde bulunma zevki, muhatap kitle üzerinde kalıcı bir iz ve unutulmaz bir tat bırakmıştır. Bir hadiste Hz. Peygamber (as): *"Ben Arapların en fasihiyim"* buyurarak (Suyutî, 1981: I, 413; İbn Esîr, "t.y." I, 171) edebî konuşma özelliğine sahip olduğunu bizzat ifade etmiştir. Onun bu özelliğini bilen Hz. Ebû Bekir, Arapların fesahatte önde gelenlerini dinlediğini fakat

Hız. Peygamber (as) den daha fasih bir kimse görmediğini beyan eder. (İbn Esir, "t.y." I, 4) Kur'an'da "Onlara içlerine işleyecek, ruhlarına tesir edecek beliğ söz söyle" (Nisa, 4/63.) emriyle, O'nun bu yönüne dikkat çekilmiştir. Şüphesiz sözün güzelliği ve ahengi kadar sesin güzelliği ve etkileyciliği de göz ardı edilmeyecek önemdedir. "Kur'an'ı sesinizle güzelleştiriniz" (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an 19; Tevhîd, 32; Müslim, Müsâfirîn, 232-234; Ebû Dâvud, Vitir, 20; Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'an, 17; Nesâî, İftitâh, 83.) hadisi, sesin ifade güzelliğine katkısını anlatmaktadır. "Şüphesiz Dâvûd'a verilen güzel seslerden bir nağme de bana verilmiştir" (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an, 31; Müslim, Müsâfirîn, 235-236; Tirmizî, Menâkıb, 55; Nesâî, İftitâh, 83; İbni Mâce, İkâme, 176.) hadisinden Hız. Peygamber (as) in de Hız Davud (as) gibi güzel bir sese sahip olduğu ve güzel Kur'an okuduğu anlaşılmalıdır.

Konuşma esnasındaki ses tonu, söylenecek sözün manasına ve makamına göre yüksek, alçak; sert, yumuşak; hüzünlü ve sevinçli gibi değişik frekanslarda olabilir. Ancak asla kaba ve katı olmamalıdır. Allah, kaba ve çirkin sese merkep sesini örnek vermektedir. (Lokman, 31/19.) Kur'an'da Peygamberimize (as) hitaben "Eğer sen onlara kaba ve katı davransaydın, etrafından dağılır giderlerdi, yapayalnız kalırdın" (Ali İmran, 3/159.) buyrulurken buna dikkat çekilmiştir.

Konuşmadaki ikna kabiliyeti ve etkileycilik, hukuk ilminde de kayda değer bir öneme sahiptir. Hitabet ve ikna kabiliyeti haklıyı haksız; haksızı da haklı konuma taşıyabilir. Konuşma sanatının büyüleyici tesiriyle adaleti etkileme, hâkim'i ikna etme, sözdeki sihirli etkiyi daha iyi anlamamıza katkı yapmaktadır. Sözün ve söylemin bu sihirli gücünden olmalıdır ki Peygamberimiz (as) birbirinden şikâyetçi olan iki kişiyi dinlerken doğru konuşmaları konusunda uyararak "...olur ki biriniz ötekinden daha iyi konuşarak beni etkileyebilirsiniz." buyurmuştur. (Buhari, Şehadet, 27; Müslim, Akdiye, 4.)

7. Etkili Konuşmada Güler Yüz ve Samimiyet Faktörü:

Güzel konuşmada, güler yüz, samimiyet ve ciddiyet gibi unsurlar akıldan çok kalbe ve ruha tesir eden etkenlerdir. Zira ağızdan çıkan söz kulağa kadar varır. Kalpten çıkan bir söz ise kalbe kadar nüfuz eder. Atalarımız "tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır" sözünü bunun için söylemiş olmalıdırlar. Konuşurken kalbe, ruha ve duygulara hitap etmek etki bakımından çok önemlidir. Kur'an'ın Firavuna yumuşak konuşulmasını tavsiye etmesi (Taha, 20/ 25-30.) ve cahillerle karşılaşınca selamla karşılık verilmesini öğütlemesi, (Furkan, 25/63) gibi hususlar kime nasıl hitap edilmesi gerektiği konusunda bazı ipuçları vermektedir.

Yapılan konuşmanın formu ne olursa olsun, güler yüz ve tatlı dil faktörü her zaman çok önemlidir. "Kullarıma söyle en güzel (söz) ne ise onu söylesinler." (İsra,17/53.) "İnsanlarla güzel güzel konuşun" (Bakara 2/83.) ayetlerinin yanında "güzel söz sadakadır."(Buhari, Edeb, 34.) hadisi de sözün güzelliğine

dikkatimizi çekmektedir. Sözdeki güzellik kuşkusuz hem lafızda hem de manada olmalıdır. Lafızdaki güzellik edebiyat ve belagat incelikleri (edebi sanatlar); manadaki güzellik de söylenen sözün muhteva yönüyle dolu olması ve muhatabı tatmin etmesidir. İyi bir hitabette konu, hem içerik açısından hem de şekil açısından örtüşmelidir. Konuşmada itici değil, çekici; tırmalayıcı değil, okşayıcı bir üslubun seçilmesi hem etki hem de kalıcılık bakımından çok önemlidir.

Dinimize göre sözde doğruluk, özde doğrulukla eşdeğer kabul edilmiş, sıdk ile iman aynı kefeye konmuştur. *“Ey iman edenler! Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefet etmekten sakının. Doğru söz söyleyin ki Allah işlerinizi düzene koy-sun ve günahlarınızı bağışlasın...”* (Ahzab, 33/70-71.) buyrulması bundandır. Türkçemizdeki dil ile Farsçadaki dil (gönül) arasındaki lafız ve mana ilgisi dikkat çekicidir.

Konuşmanın insanların ilgisini çekmesi ve anlatılmak istenen hedefin yakalanması için güler yüz, tatlı dil, ciddiyet ve samimiyet gibi unsurlar dikkate alınması gereken önemli hususlardır. Etkili konuşma biraz da detaylarda saklıdır. Mesela; dinleyici kitlenin konumu, durumu, konunun muhtevası ve konuya hazırlıklı olma, pozitif enerji, anlatım tarzı, yansıtma vb. bunlardan birkaçıdır. Hz. Peygamberin (as) hitaplarına baktığımızda bu detayları açıkça görebiliyoruz.

8. Beden Dilini Kullanması

Bedende bulunan uzuvlardan yararlanarak, konuşmaların desteklenmesi şeklinde tanımlayabileceğimiz beden dili, konuşmalarda ve eğitim-öğretimde başvurulan önemli unsurlardandır. (Acar, Baltaş, 1994) Jest ve mimiklerin kullanımını olarak da nitelendirebileceğimiz bu metot Hz. Peygamber (as) tarafından oldukça etkili bir şekilde kullanılmıştır. (Müslim, Cuma, 43.) O, daha çok eğitim amaçlı konuşmalarda başvurduğu bu yöntemle dinleyici kitlenin dikkatini çekmeyi ve onları canlı tutmayı hedeflemiştir. Hadis ilminde “takriri sünnet” olarak kavramlaşan (Aydın, 1987: 141-142.) ve Hz. Peygamberin (as) olaylar karşısındaki sükûtunu, gülümsemesini veya yüz renginin değişmesini anlatan olumlu-olumsuz tepkileri bunlardır. (Buhari, Megazi, 81; Tirmizi, Menâkıb, 10.) Peygamberimizin (as) konuşmalarında kullandığı beden dili ile ilgili el-kol hareketleri, jest ve mimikleri, aynen sözleri gibi raviler tarafından uygulamalı olarak aktarılması “müsel hadîs” olarak nitelendirilir. (İbn Salah, 1986: 275-276)

Hz. Peygamberin (as) beden dilini kullanırken başvurduğu hal ve hareketlere şu örnekleri verebiliriz:

Bir defasında *“Mümin diğer Mümin için bir kısmı diğer kısmını kenetleyen duvar gibidir”* buyurmuş sonrada parmaklarını birbirine geçirmiştir. (Buhari, Salât, 88, Edeb, 36.) Takvadan bahsederken de parmağıyla kalbine işaret ederek *“takva buradadır”* buyurmuştur. (Müslim, Birr, 32; Tirmizi, Birr, 18.) Yetime

kefil olan (Buhari, Talak, 25.) , iki kız çocuğu besleyip büyüten ve eğiten kişi ile cennette beraber olacağını ifade ederken de orta parmağı ile şahadet parmağını birleştirerek muhataplarına göstermiştir. (Müslim, Birr, 149.)

Şüphesiz sözün kendisi kadar söyleyen kişinin tavır ve davranışları, hat-ta kılık ve kıyafeti de önemlidir. İnsanlar kıyafetleriyle karşılaşır, söyledikleriyle uğurlanırlar. Dolayısıyla konuşmacı söz aldığı konuda bilgili olduğu kadar öz güven sahibi de olmalı, güçlü ve zayıf yönlerini iyi bilmeli, kendini konuşmaya ve başarıya motive etmeli; dil, ses, hece, vurgu, tonlama, jest ve mimik gibi konuşmayı besleyen unsurları iyi gözetmelidir. Sese dayalı üslupta içtenlik, dürüstlük, esneklik, tatlılık, işitilebilirlik akıcılık, özgürlük gibi hususlara da dikkat etmelidir. Bu hususların her birisini Peygamberimiz (as) özenle gözetmiştir. Dinleyiciler üzerinde etkili olabilmek, konuşma alışkanlığını kazanmaya ve disiplinli olmaya bağlıdır. Bunun için dildeki bütün kelimelerin hece yapısını, doğru telâffuzunu, tonlamayı ve vurgu düzenini iyi bilmek ve devamlı uygulama yapmak gerekir. İyi ve etkili bir konuşma için konuşmanın akışını bozan anlamsız sözleri kullanmaktan kaçınılmalıdır.

9. Makam ve Mevkii Gözetmesi

İnsanlar bir birinden farklı yaratılmışlardır. Bu farklılıklar bireysel yönden olduğu gibi toplumsal açıdan da böyledir. Aynı durum sosyal statü için de geçerlidir. İletişimde fitrattan kaynaklanan farklılıklar göz önünde bulundurulduğu gibi, mevki ve makam itibarıyla da bu inceliğin gözetilmesi gereklidir. Çünkü mevki ve makamın insanlar üzerinde inkâr edilmez bir tesiri vardır. Bu münasebetle beşerî ilişkilerde özellikle de konuşmalarda muhatap kişinin veya muhatap kitlenin sosyal statüsünün ve konumunun göz önünde bulundurulması, söylenecek sözün etkisi açısından önemlidir. Hz. Peygamber de (as) konuşma esnasında bu duruma riayet etmiştir. Hatta kişisel sorulara cevap verirken bireysel farklılıkları dikkate almıştır. Toplumun ve bireylerin ihtiyaçları ve özel durumları zaman zaman Peygamberimizin (as) aynı konuda farklı cevaplar vermesini veya tavsiyelerde bulunmasını da gerekli kılmıştır. Mesela; En hayırlı amelin hangisi olduğu sorusuna değişik zamanlarda ve mekânlarda farklı cevaplar verdiğini görüyoruz. Birisine en hayırlı ameli "*vaktinde kılınan namaz*", diğerine "*cihat*" olarak nitelendirirken, bir başkasına "*güzel ahlak*", diğer bir başkasına da "*anababaya iyilik*" olarak tavsiye etmiştir. (Müslim, İman, 13,138.) Bu durumların şartlara ve şahıslara göre değiştiğine dair çok örnek vardır. İnsan psikolojisini çok iyi tahlil edebilen Hz. Peygamber (as) toplumun, bireyin, çevrenin ve zamanın şartlarını gözetmiş ve ona göre cevap vermiştir. (Şeker, 2011: 184-185.) Kime hangi makamda ne söyleyeceğini iyi hesaplayarak bireysel farklılıklara ve sosyal statülere dikkat etmiştir. Sert mizaçlı veya öfkeli bir insanla muhatap olacağı zaman önce onu sakinleştirip ondan sonra onunla gerekli şeyleri konuşmuştur. Zira kızgın ve öfkeli bir vaziyette bulunan kimsenin hislerine mağlubiyetinden dolayı söylenenleri dinlemeyeceğini, dinlese dahi anlayamayacağını

iyi bilmektedir. Örneğin, eşinin doğurduğu siyah çocuğun kendisinden olmadığı iddiasıyla çocuğu reddetmek isteyen bir bedevî ile aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir:

"Benim eşim siyah bir çocuk doğurdu. Ben bu çocuğu reddetmek istiyorum."

"Senin develerin var mıdır?"

"Evet"

"O develerin renkleri nasıldır?"

"Kırmızıdır."

Bunların içinde beyazı siyaha çalan boz deve var mıdır?"

Evet, onların içinde boz renkli develer elbette vardır."

"Öyleyse bu boz renklerin nereden geldiğini düşünüyorsun?"

Ya Rasulallah bu soyunun damarındır, ona çekmiştir."

"Belki bu oğlun da soyunuzdan birine çekmiştir." (Buhari, İ'tisam, 12.)

Hz. Peygamber (as) bu yaklaşımıyla bedevînin çocuğunu reddetmesini engellemiştir. Bunu yaparken peygamberlik otoritesiyle değil, onun anlayacağı dilden ve yaşadığı hayattan bir benzetmeyle, onun seviyesine dikkate alarak konuşmuş, muhatabının ikna olacağı bir yöntemle problemi çözmüştür. (Karataş, 2010: 137)

Her muhatap kitleye onların diliyle ve seviyesine göre hitabeden Hz. Peygamber (as) mesela antlaşmalarda ve dine davet mektuplarında diplomatik bir dil kullanırken Mescitteki sohbetlerinde ortamı ve şartları nazarı itibara almıştır. Ancak bütün bunları yaparken sözlerindeki ciddiyeti ve samimiyeti karşı tarafa her zaman hissettirmiştir. Konuşmalarında asla acele etmemiş, hiçbir şeyi geçiştirmemiş, ismarlama söz söylememiştir. Diyaloglarında muhataplarını aklen ikna, kalben tatmin etmiştir. Sözleri ruhları okşamış, gönülleri doyurmuştur. Kimse onu dinlemekten asla sıkılmamış ve usanmamıştır. Gerektiğinde hikmetli, ibretli ve ders verici şekilde ince ayarlı espriler de yapmıştır. Bu konuda şu misali vermek mümkündür:

Hz. Enes (r.a.) anlatıyor: *"Bir adam Peygamber (as.)'a gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Beni bir deveye bindir!" dedi. Resûlullah da: "Ben seni devenin yavrusuna bindireceğim!" buyurdu. Adam: "Ya Resûlallah, ben deve yavrusunu ne yapayım (ona binilmez ki)!" deyince Hz. Peygamber (as): "Acaba deveyi deveden başka bir mahlûk mu doğurur? (Her deve, bir devenin yavrusu değil midir?)" buyurdular (Tirmizî, Birr, 57; Ebû Dâvud, Edeb 84, 92.) Bu örnekte de görüldüğü gibi esprilerinde yalan ve yanılsa asla yer vermemiş, üzücü ve kırıcı söz söylememiştir. O, hep tatlı dil ve güler yüzle gönülleri fethetmiştir.*

Özetle Hz. Peygamber (as) in sünnetinden hareketle konuşmaların dinleyici kitlenin seviyesine uygun ayarlanarak mevki ve makamın gözetilmesi önem-

lidir. Günümüzde örneğin kongreler, konferanslar, paneller, sempozyumlar, forumlar, münazaralar, sohbetler, vaazlar, hutbeler ve nutuklar muhteva ve konuşma üslubu bakımından hep farklı kriterler taşırlar. Bilimsel bir platformda yapılan bir konuşmanın, gerek içerik gerekse üslup açısından bir nutuktan veya sohbetten ayrı bir formata sahip olduğu ehline müsellemdir.

10. Nezaket Kurallarını Gözetmesi

Nezaket, fitraten medenî olarak yaratılan insanoğlunun temel karakteridir. Kur'an, *"Biz insanı Ahsen-i Takvimde yarattık"* (Tin, 95/4) ayetinde buyrulduğu gibi insanın tam kıvamında ve mükerrerem (İsra, 17/70.) bir varlık olarak yaratıldığına dikkat çekerken onun kıymetine, şerefine ve değerine işaret etmiştir. Hz. Peygamber (as) ise bu hususta eşsiz bir modeldir. Eğitip yetiştirdiği ve bedevilikten medeniyete yükselttiği örnek nesil olan sahabe de nezakette aynı yolu takip etmiştir. İslamiyet'in yeryüzüne yayılmasında bu hareket tarzının büyük etkisinin olduğunda kuşku yoktur. Peygamberimiz (as) *"Mümin kardeşine güler yüz göstermen senin için sadakadır"* (Tirmizi, Birr, 36.) buyurarak güler yüze teşvikte bulunmuştur.

Tebliğ gibi kutsal bir görevin ifasında bu hususun daha fazla önem kazanacağına şüphe yoktur. Aksi takdirde dinleyecek muhatap bulunamayacağı gibi dinleyenler üzerinde bir tesirin gerçekleşemeyeceği de bir vakiadır. Kur'an, Peygamberimiz (as) için *"Habibim! O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın, şayet sen kaba ve katı yürekli olsaydın hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi"* (Al'i İmran, 3/159.) hatırlatmasını yaparak O'nun yumuşak davranmasını, tatlı dilli ve güler yüzlü olmasının insanları toplayıcı, kabalığın ve yüz ekşitmenin de dağıtıcı bir etken olduğunu belirtmiştir.

Hz. Peygamber (as), tebliğ ve irşat faaliyetlerinde gerek fitratı gerekse aldığı ilahi terbiye gereği nezaket kurallarına son derece riayet etmiş, konuşmaları başta olmak üzere her türlü iletişimde ve konuşma adabında nazik ve yumuşak bir dil kullanmış, kırıcı ve incitici ifadelerden özenle sakınmıştır. Hem konuşurken hem de muhataplarını dinlerken güler yüzü, tatlı dili, tevazuyu, ciddiyeti, vakarı, samimiyeti ve iyi niyeti elden bırakmamıştır. Onunla muhatap olan hiçbir insan O'nun davranışlarından olumsuz etkilenmemiş ve Onu dinlemekten sıkılmamıştır. Bütün insanî münasebetlerinde olduğu gibi iletişimde de tevazuyu ve zarafeti uygulamalı olarak ümmetine ve dolayısıyla bütün insanlığa göstermiştir. Kendisine kaba davranan insanlara edep ve terbiyenin en nazik örnekleriyle mukabele etmiştir. (Kavaklıoğlu, 2010) Konuşma esnasında karşıdakinin sözünü kesmeden, sabırla sonuna kadar dinlemiş, kendisi konuşurken de dinleyenleri sıkılmamaya özen göstermiş, muhatabını her zaman ciddiye alarak ve gözlerinin içine bakarak konuşmuş veya dinlemiştir.

Sonuç

İnsanoğlunun en temel ihtiyacı ve diğer insanlarla da iletişim aracı olan konuşma yetisi, Allah tarafından insanlara sunulmuş özel ve üstün bir yetenektir. Özellikle dinin tebliği ve insanlığa rehberlik için gönderilmiş olan peygamberler bu hususta oldukça donanımlı bir şekilde gönderilmişlerdir. Kur'an bu konuda bize oldukça çarpıcı örnekler sunmaktadır. Belagat ve fesahatte ileri olan Arap toplumuna gönderilen Hz. Muhammed de (as) fevkalade üstün bir hitap kabiliyetine sahiptir. Az sözle çok mana ifade eden özlü hadisleri, sözlerinin oldukça açık ve anlaşılır olması, israf-ı kelim denilen boş ve anlamsız konuşmalardan özenle kaçınması, güler yüz ve tatlı dildeki örnek davranışları ve nezaket kurallarını gözetmesi bizim için örnek davranışlardır. Ayrıca beden dilini mükemmel kullanması, ifrat ve tefrite düşmemesi, muhatap kişinin ve kitlenin seviyesini gözetmedeki duyarlılığı gibi konuşma üslubunun can alıcı ölçülerini söylemlerinde ve eylemlerinde hayata geçirmiş, bu konuda ümmetine ve bütün beşeriyete örnek bir miras bırakmıştır. Onun "Cevamiu'l Kelim" olması, Arab'ın en fasihi olarak gönderildiğini ifade etmesi, aynı zamanda da bir muallim vasfına sahip olması, Bir pedagog maharetiyle çevresindeki bedevî insanları en medenî bir topluma dönüştürmesi tebliğ ve irşattaki muvaffakiyetini göstermektedir. Her alanda olduğu gibi konuşma ve diğer insanlarla iletişim hususunda da Onun örnekliğine ümmetinin ve bütün insanlığının ihtiyacı vardır.

Notlar

- (*) İğdir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi (e-Posta: nseker38@hotmail.com)
1. Bir ayette şöyle buyrulur: *Allah'ın, hoş bir sözü; kökü sağlam, dalları göğe doğru olan, Rabbinin izniyle her zaman meyve veren hoş bir ağaca benzeterek nasıl misal verdiğini görmüyor musun? İnsanlar ibret alsın diye Allah onlara misal gösteriyor.* (İbrahim, 14/24.)
 2. Sözün özünü söyleme ya da az sözle çok mana ifade etme demektir. Bkz. İbn Recep el-Hanbelî, *Cevâmiü'l-Hikem fi Şerhi Hamsine Hadîsen min Cevâmiü'l-Kelim*, Dârü't-Türâs, TS. s. 2; Uzun, Ahmet (2008) *Sahihi Buhari'deki Cevamiu'l-Kelim Nitelikli Hadislerin Değerlendirilmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
 3. Bu konuda yapılmış bazı çalışmalar için bkz. Eren Şadi, (1999) *Güzel Konuşmanın Sırları*, İstanbul, Nesil Yayınları; Kazan, Ramazan, (2005) *Edebî Üslup Açısından Hadis Metinleri*, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi); Bayraktar, İbrahim, (1993) *Edebî ve İlmî Açısından Hadis*, İzmir, Işık Yayınları; ; Dölek, Âdem, (2001) *Edebî Açısından Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, Erzurum. Ekev Yayınları; Kazancı, A. Lütfü, (2010) *Peygamberimizin Hitabeti*, İstanbul, Ensar Neşriyat.
 4. Kutsal kitabımız Kur'an'ın tamamının Cevamiu'l Kelim olduğu hususunda ittifak vardır. Bu konuda bkz. İbn Recep el-Hanbelî, "t.y." *Cevâmiü'l-Hikem fi Şerhi Hamsine Hadîsen min Cevâmiü'l-Kelim*, Dârü't-Türâs, s. 2.
 5. Bu tür hadislerin ayrıntılı değerlendirmeleri için bkz. Uzun, (2008) *Sahihi Buhari'deki Cevamiu'l-Kelim Nitelikli Hadislerin Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

6. Dinimiz tarafından yasaklanmış olan sözlerin bir kısmı şunlardır: Küfür sözleri, yalan, gıybet, iftira, istihza etmek (alay etmek), malayani (boş ve faydasız) konuşmak, cidal ve husumet sözleri konuşmak, kelimada tasannu (ağzını eğe büke) konuşma, dedikodu ve koğuculuk, iki dillilik ve iki yüzlülük, lanet etmek, kötü söz ve küfürleşme, şehveti tahrik edici sözler, başkasının sırrını yaymak vb.

Kaynaklar

- Acar, Baltaş, Z. (1994) *Bedenin Dili*, İstanbul, Remzi Kitapevi.
- Acluni, (1988). *Keşfu'l Hafa ve Muzilu'l- Elbas An Ma İştehere Mine'l- Ehadisi Ala Elsineti'n-Nas*, Beyrut, Daru'l Kutubi'l İlimiye.
- Ahmed b. Hanbel (1992) el-Müsned, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Aydınlı, A. (1987) Hadis Istılahları Sözlüğü, Timaş, Yayınları, İstanbul,
- Bayraktar, İ. (1993) Edebî ve İlmî Açıdan Hadis, İzmir, Işık Yayınları.
- Bayraktutar, M. (1998) Hadislerde Mecâzî Unsurlar ve Yorumu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Buharî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (1992) el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr (1975) el-Beyân ve't-Tebyîn, (tah:Abdusselâm Muhammed Hârûn), Kahire, Mektebetü'l-Hâncî.
- Dârekutnî, Ali b. Ömer Ebu'l-Hasen (1966) es-Sünen, Beyrut, Dâru'l-Marife.
- Dölek, A. (2001) Edebî Açıdan Hadislerde Teşbih ve Temsiller, Erzurum, Ekev Dergisi.
- İbn Esîr, (t.y.) *en-Nihaye fi Garibi'l Hadîs ve'l- Eser*, Beyrut, Mektebetü'l- İlimiye.
- İbn Recep el-Hanbelî, (t.y.) *Cevâmiü'l-Hikem fi Şerhi Hamsine Hadîsen min Cevâmiü'l-Kelim, Dârü't-Türâs*,
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eşa's (1992) Sünen, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Eren, Ş. (1999) *Güzel Konuşmanın Sırları*, İstanbul, Nesil Yayınları.
- Hoşab, F. (2008) *Nebevî Davet Ve Propaganda*, İstanbul, Buruc Yayınları.
- İbn Salah, (1986) *Ulûmu'l- Hadis, Dimeşk, Daru'l Fikr*.
- Karataş, M. (2010) Hz. Peygamber (as)*in Beden Dili*, İstanbul, Nun Yayıncılık.
- Kazan, R. (2005) *Edebî Üslup Açısından Hadis Metinleri*, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi).
- Kavaklıoğlu, M. (2010) *Nazik Olmayan Bazı Söz ve Davranışlar Karşısında Hz. Peygamber*, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18, 25-60.
- Kazancı, A.L. (2010) *Peygamberimizin Hitabeti*, İstanbul, Ensar Neşriyat.
- Macid, Y. (2006) *İletişimde Model Olarak Hazreti Muhammed*, İstanbul, Yeni Akdemi Yayınları.
- Mâlik b. Enes, (1992) el-Muvatta, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. el-Haccâc (1992) el-Camiu's-Sahîh, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Nesaî, Ebû Abdirrahman b. Şua'yb (1992) es-Sünen, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Suyutî, Celâluddin, (1981) *Camiu's- Sağir fi Ehadisi'l- Beşiri'n – Nezir*, Beyrut, Daru'l Fikr.
- Şeker, N. (2011) *İslam Kültürü ve Değişim Bağlamında Sünnet Algısı*, EKEV Akademi Dergisi, 47, 175-194.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa (1992) es-Sünen, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Uzun, A. (2008) *Sahihi Buhari'deki Cevamiu'l-Kelim Nitelikli Hadislerin Değerlendirilmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.